

Polská abstrakce. Tradice a současnost.

Tradice geometrické abstrakce v Polsku sahá do počátku 20. let 20. století, má tedy za sebou stoletou historii. Její počátky jsou spojeny s konstruktivistickým hnutím, jehož čelní představitelé - Władysław Strzemiński, Katarzyna Kobro a Henryk Stażewski - spoluvytvářeli moderní vizi umění založenou na teoriích suprematismu Kazimíra Maleviče, neoplasticismu Pieta Mondriana a konceptu konkrétního umění Theo van Doesburga. Polští konstruktivisté udržovali úzké kontakty s dalšími kruhy evropské avantgardy a ve 30. letech 20. století patřili ke slavné skupině Abstraction-Création. Díky jejich činnosti vznikla v letech 1929-1932 v Lodži sbírka jednoho z prvních muzeí moderního umění na světě.

Po druhé světové válce byla hlavním spojovacím článkem mezi předválečnou a poválečnou avantgardou tvorba Stažewského. Zůstává věrný svým raným zkoumáním. Umělec vytvářel v následujících desetiletích díla, v nichž rozvíjel otázky spojené s formou kompozice, její strukturou, rovnováhou prvků na ploše a vztahem barev. Významným Stažewského počinem, který předznamenal obnovení a velký rozvoj geometrického umění v Polsku 60. let, bylo vyvedení obrazu do trojrozměrného prostoru v podobě reliéfu. Vlastní prvky kompozice vznášející se nad rovinou, svým proměnlivým účinkem pod vlivem světla a úhlu pohledu vyvolávaly novou, aktivní formu dialogu mezi dílem a divákem.

Další inovativní směr, kterým se malba vydala do světa, inicioval Wojciech Fangor. V roce 1958 vytvořil spolu s architektem Stanisławem Zamecznikiem takzvanou "Studii prostoru" - uspořádání místnosti, která byla zaplněna abstraktními obrazy v různých, nepřehledných aranžmá. Vzniklý prostor oživoval iluzivní pohyb, proudění neuchopitelných barevných forem, přičemž plátna měla být vnímána v dynamické interakci s okolím.

Důležitým impulsem ve Fangorově tvorbě zkoumající problematiku prostoru a barevného světla byla jeho fascinace astronomickými jevy. Šikmé, zvlněné a kruhové formy s rozostřenými, mlhavými konturami vyvolávají v jeho obrazech iluzi pohybu přibližování a vzdalování, která vyplývá z obtížné akomodace oka na určitý tvar nebo barvu. V astronomii umělce zaujal také pojem iluzivnosti prostoru, jeho vzdálenosti a rozměrů a fyzikálnost světla, rozštěpeného na sluneční spektrum. Vědecké poznatky však nebyly Fangorovým hlavním zdrojem inspirace; větší význam v jeho tvorbě mělo intuitivní hledání mystického tajemství viditelného.

Důležitým aspektem tvorby Kajetana Sosnowského byl scientistický přístup, který převládal ve výzkumech polských umělců 60. let. V sérii monochromatických *Obrazów pustych* (1960–1965) se umělec zabýval problematikou barvy v kontextu světla jako elektromagnetického záření a snažil se potvrdit platnost vědeckých tvrzení v malířské praxi. V další sérii *Chemické obrazy* (1972-1988) prováděl experimenty s látkou, která mění barvu vlivem vzdušné vlhkosti. Námět pro pozdní sérii *Šitých obrazů* (1975-1988) založil na přírodovědných úvahách a matematických výpočtech.

Ryszard Winiarski se věnoval vědecké a koncepční práci. Jako absolvent polytechniky vycházel ve svých myšlenkách z pomezí umění a matematiky. Inspirován pravděpodobnostním výpočtem vytvářel objekty, které nepovažoval za obrazy, ale nazýval je "*Plochy*" nebo "*Pokusy o vizuální prezentaci statistických rozdělení*". Estetice kompozice nepřikládal žádnou roli, místo toho si kladl úkoly vědecké povahy. Důležitější než výsledný efekt byl pro Winiarského samotný proces vzniku a vytvořený systém myšlenkových operací.

Winiarského koncepce je nejracionalističtější postojem v polském umění, přesto nepostrádá ani filozofické snění, ani osobité estetiky. Charakteristickým rysem polské geometrické abstrakce je, že se umělci nesoustřeďují výhradně na problematiku formy, ale se zvolenými výrazovými prostředky zacházejí jako s jazykem, který obsahuje otázky existenciální povahy. V dílech mnoha umělců je patrná zvláštní poetika a lyrický faktor. V důsledku toho geometrické kompozice postrádají strohost a přísnost a jejich řád má blíže k harmonii hudby než k matematickým kalkulacím.

Příkladem velmi osobního, až emocionálního přístupu ke geometrickému jazyku je tvorba Andrzeje Nowackého, který od počátku 80. let žije a pracuje v Berlíně. První desetiletí umělcova života byla poznamenána tradicí konstruktivismu a inspirací dílem Henryka Stażewského. Nowacki komponoval reliéfy z různobarevných geometrických prvků, které vytvářejí dojem dynamického pohybu; emocionální napětí je budováno asymetrickými posuny forem a diagonálními liniemi. Od roku 2003 vytváří autor lineární reliéfy s vertikální strukturou. Jejich víceúrovňová kompozice, opakování linií a souhra barev vytvářejí efekty pohybu a mihotání charakteristické pro op-art. Umělcovou snahou však není hrát si s vizuálními iluzemi, ale rozšířit výrazovou expresi, předat emocionální sdělení, myšlenku proměnlivosti a momentální stav.

Osmdesátá a devadesátá léta 20. století spolu s přelomovými historickými událostmi a změnou politického systému nepřinesla v polském umění geometrického směru žádné jasně patrné nové tendence. S koncem dvacátého a začátkem jednadvacátého století se přece jen u některých umělců objevila nová orientace, projevující se meditatívním postojem a úvahami o vztahu abstrakce, spirituality a metafyziky.

Nová generace umělců se stále častěji obrací k jazyku geometrie v potřebě hledat syntézu, rovnováhu a řád - jak ve vlastním umění, tak v okolní realitě. Obrazy Małgorzaty Jastrzębské jsou vystavěny podle promyšleného systému, přísná kompozice určuje rytmus a dynamiku a tvoří základ pro složité uspořádání barev, kde intenzivní barva osciluje mezi pozitivem a negativem a vyplňuje prázdnotu mezi bílou a černou. Redukce formy vyostřuje emocionální poselství umělcových obrazů. Hra barev a složitost prolínajících se tvarů vytváří dojem neustálého pohybu - kruhy a jejich fragmenty víří kolem společného středu jako barevné sklo v kaleidoskopu.

Analytické kompozice Aleksandry Kowalczyk zase odkazují k estetice moderní architektury viděné prizmatem konstruktivistické tradice a tvůrčím konceptům Kazimíra Maleviče, Alexandra Rodčenko a především El Lissitzkého. S odkazem na viditelnou realitu, prostor, tělesa a perspektivu syntetizuje autorka ve svých obrazech stereometrické figury. Tyto formy odtržené od jakéhokoli kontextu, se podřizují kompozičním principům, dělení a rovnováze roviny. Tato strohá a racionalistická malba je pokusem o vytvoření nových architektonických schémat a zároveň způsobem hledání pravidel a řádu v každodenní realitě.

Kouzelné op-artové vize vytvářejí dvě mladé umělkyně, Anna Osiecka a Patrycja Nurkan. Osiecka považuje své umění za formu poznávání sebe sama a komunikace s ostatními. Kromě vyvolaných vizuálních iluzí je v jejích obrazech přítomen i symbolický či duchovní rozměr. Obě umělkyně sahají po kruhu a spirále - předobrazech vymyšlených lidstvem, které obsahují ideál, trvalost archetypu a tajemství existence.

Jazyk neverbálních, prapůvodních forem používá ve svých obrazech Marcin Jasik. Umělcovy abstraktní obrazy balancují mezi silou exprese a stále větší redukcí gesta a geometrického znaku. Jemné linie a ticho ploch jsou prostoupeny stavem vizuálního napětí způsobeného intenzitou minimálních výrazových prostředků. Jasikova tvorba představuje pokus o smíření materiálního a duchovního světa v jeho obrazech a zároveň hledání nových perspektiv pro polský abstraktní směr.

Navzdory své dlouhé historii jazyk geometrie stále neztrácí na významu. Významná polská kritička a historička umění Bożena Kowalska naznačuje, že možná právě dnes - v době stigmatizované úzkostí, tváří v tvář ekologickým hrozbám a politickému napětí - se geometrická abstrakce se svou snahou o univerzální řád a harmonii stává obzvláště aktuální.

"Přitažlivost abstrakce má totiž kořeny v hluboké potřebě lidského ducha anulovat pomíjivost věcí a propůjčit jim charakteristiku a formu trvalosti, nepomíjivosti věčné pravdy." (M. Brion)

Henryk Stażewski (1894 Varšava - 1988 Varšava)

Průkopník avantgardy 20. a 30. let 20. století, představitel konstruktivismu, spoluzakladatel směru geometrické abstrakce. V letech 1913-1919 studoval na Škole výtvarných umění ve Varšavě. Zpočátku vytvářel díla ovlivněná kubismem a purismem, od 20. let abstraktně-geometrická. (1929-39), "Cercle et Carré" (1930-1931) a "Abstraction-Création" (1931-1936). Měl rozsáhlé kontakty s avantgardním prostředím, včetně Pieta Mondriana, Hanse Arpa, Kazimira Maleviče a Theo van Doesburga. Patřil k tvůrcům Mezinárodní sbírky moderního umění, která byla v roce 1931 zpřístupněna veřejnosti v Muzeu umění v Lodži.

Během druhé světové války byla téměř veškerá Stażewského umělecká tvorba zničena. Po válce se umělec věnoval malbě figurálních kompozic a v druhé polovině 50. let se vrátil ke geometrické abstrakci a vytvářel reliéfy (bílé, černobílé a kovové). V roce 1965 založil ve Varšavě galerii Foksal. V 70. a 80. letech vytvářel barevné malované reliéfy.

Kajetan Sosnowski (1913 Vilnius - 1987 Varšava)

V letech 1935-1939 studoval na Fakultě malířství Akademie výtvarných umění ve Varšavě. Po druhé světové válce organizoval výtvarné vzdělávání, spoluzakládal lodžskou pobočku Svazu polských výtvarníků a designérů a byl redaktorem několika kulturních časopisů. V roce 1955 založil ve Varšavě jednu z prvních poválečných avantgardních skupin (Grupa 55) a galerii Krzywe Koło, na jejíž činnosti se aktivně podílel. V roce 1972 založil v Chelmu Galerii 72, která propagovala směr geometrické abstrakce.

Na konci 50. let se odklonil od metaforické malby a začal vytvářet nefigurativní obrazy. Pracoval v sériích, v průběhu let stále více odhaloval svůj zájem o přírodní vědy. Ve své tvorbě zkoumal jak technické, tak fyzikální a teoretické otázky související s oblastí vizuality (světlo, **barva, prostor**) a procesem vzniku díla.

Wojciech Fangor (1922 Varšava - 2015 Varšava)

V letech 1940-1944 studoval soukromě malbu u Tadeusze Pruszkowského a Felicjana Szcześného Kowarského, v roce 1946 absolvoval Akademii výtvarných umění ve Varšavě. Na počátku 50. let maloval v souladu s požadavky socialistického realismu. Byl jedním ze spoluzakladatelů polské plakátové školy. V roce 1958 představil spolu s architektem

Stanisławem Zamecznikiem první prostorovou instalaci ve světovém umění ("Studie prostoru"). V roce 1961 opustil Polsko, v letech 1964-1965 pobýval v Západním Berlíně, v letech 1965-1966 v Anglii a v roce 1966 se usadil ve Spojených státech. Během svého pobytu v zahraničí přednášel na řadě vysokých uměleckých škol. V 60. a 70. letech vytvořil sérii obrazů s charakteristickými motivy kruhů a vln, vytvářejících optické efekty podobné těm, kterých dosahuje op-art. V roce 1965 se zúčastnil klíčové výstavy op-artu "Responsive eye" v Muzeu moderního umění v New Yorku. V roce 1970 měl jako dosud jediný polský umělec samostatnou výstavu v newyorském Guggenheimově muzeu. V roce 1999 se vrátil do Polska. Od poloviny 70. let tvořil figurální malby, v posledním období pracoval na sérii reinterpretovaných starých skic a kresby.

Ryszard Winiarski (1936 Lvov - 2006 Varšava)

Předchůdce konceptuálního umění a přední představitel indeterminismu v polském umění. V roce 1959 absolvoval obor přesná mechanika na Varšavské technické univerzitě, poté v letech 1960-1966 studoval malbu na Akademii výtvarných umění ve Varšavě. V letech 1967-1977 vytvářel scénické návrhy mimo jiné pro Polské divadlo ve Varšavě. Od roku 1976 působil jako pedagog na Lublinské univerzitě (1976-1981) a poté na Akademii výtvarných umění ve Varšavě (1981-1992), kde získal titul profesora.

Ve své práci Winiarski uplatňoval otázky z oblasti exaktních věd, jako je statistika, teorie her, náhoda, zasahující i do oblasti filozofické reflexe. Od poloviny 60. let vytvářel obrazy, trojrozměrné, reliéfní, kinetické a barevné objekty, budované podle přísně dodržovaných kompozičních pravidel, která opíral o matematickou statistiku a moment náhody (hod kostkou nebo mincí). Svě práce prezentoval mimo jiné na Bienále v Sao Paulu (1969), na norimberském Bienále konstruktivismu (1969 a 1971) a na vídeňské výstavě Reduktivismus (1992).

Eugeniusz Get-Stankiewicz (1942 Oshmyanya - 2011 Wrocław)

Studoval na Fakultě architektury na Technické univerzitě ve Vratislavi (1961-1966) a na Státní vyšší škole výtvarných umění ve Vratislavi (1966-1972). V 60. a 70. letech se angažoval ve studentské kultuře a pracoval také jako umělecký manažer v nakladatelství Ossolineum. V letech 1982-1985 vedl ateliér grafiky na Státní vyšší škole výtvarných umění (PWSSP) a od roku 1998 je zaměstnancem Akademie výtvarných umění ve Vratislavi.

Tvorba Geta-Stankiewicze se vyznačuje mnohostrannou činností. Věnoval se kresbě, grafice a užité grafice, mědirytu, malbě, plakátům (navrhoval např. plakáty pro hnutí Solidarita), ale také scénografii, designu loutek, medailím a instalacím. Umělcův figurativní styl se vyznačuje ironií a groteskností, zatímco sdělení je často společensko-politickou kritikou komunistického systému.

Andrzej Nowacki (1953 Rabka-Zdrój)

Mládí prožil v Krakově, kde se v polovině 70. let sblížil s prostředím Akademie výtvarných umění. Polsko opustil v roce 1977. Studoval skandinavistiku v Göteborgu a germanistiku a dějiny umění v Innsbrucku. V letech 1982-1984 navštěvoval ateliér Henryka Stażewského, jehož dílo dalo podnět k autorovu hledání v proudu geometrické abstrakce. V roce 1984 se přestěhoval do Západního Berlína, kde se věnoval tvůrčí práci. V 80. a 90. letech vytvářel reliéfy s intenzivní barevností a dynamickými formami.

V roce 2001 se stal stipendistou Pollock-Krasnerovy nadace v New Yorku a počátkem roku 2000 tvořil ve Spojených státech. V roce 2005 připravil samostatnou výstavu v Japonsku. V letech 2015-2018 žil a tvořil ve Vítkovicích (Ostrava).

Od roku 2003 vytváří z vertikálně umístěných malovaných lamel lineární reliéfy se silnou vizuální působivostí. Složitá hra barev a efekty optických iluzí v obrazech jsou pro autora výrazovým prostředkem, způsobem vyjádření emocí a momentálních stavů.

Roman Opałka (1931 Abbeville-Saint-Lucien - 2011 Řím)

Jeden z nejznámějších polských umělců 20. století, malíř a grafik. Narodil se ve Francii, druhou světovou válku strávil v Německu a v roce 1946 se s rodinou vrátil do Polska. V letech 1949-1950 studoval na Státní vyšší škole výtvarných umění v Lodži a v letech 1951-1956 na Akademii výtvarných umění ve Varšavě. V roce 1977 opustil Polsko a usadil se ve Francii. V roce 1965 započal svou životní tvorbu, zahájil sérii "počítaných obrazů", která pokračovala až do posledních dnů jeho života. Realizoval přitom koncept "Opałka 1965 - od jedné do nekonečna", který je záznamem procesu míjení. Každý obraz, vyplněný lineárním záznamem po sobě jdoucích čísel, navazoval na předchozí dílo. Od roku 1970 byla plátna doprovázena fotografií umělcovy tváře a nahrávkou jeho hlasu. Opałkova díla se nacházejí v nejvýznamnějších sbírkách po celém světě, mimo jiné: v pařížském Centre Pompidou a v newyorském MoMA. Účastnil se bienále v Sao Paulu (1969 a 1977), Documenty v Kasselu (1977) a Bienále umění v Benátkách (1972, 1995).

Rudolf Bauer (1889 Wyrzysk - 1953 Deal, New Jersey)

Německý malíř a grafik. Narodil se v oblasti Západního Pruska, které je dnes součástí Polska. V roce 1902 se přestěhoval do Berlína, kde o tři roky později začal studovat na Akademii výtvarných umění.

Vytvářel obrazy, karikatury a humoristické kresby, které publikoval v časopisech Berliner Tageblatt, Ulk a Figaro. V letech 1912-1922 se aktivně podílel na činnosti nakladatelství a galerie "Der Sturm", které vedl Herwarth Walden. Od roku 1915 vytvářel abstraktní obrazy ovlivněné dílem Wassilyho Kandinského. Na počátku 20. let se sblížil s koncepty ruského konstruktivismu a nizozemské skupiny De Stijl. V letech 1929-1930 byly Bauerovy obrazy zakoupeny do Guggenheimovy sbírky. Ve stejné době založil umělec v Berlíně muzeum "Das Geistreich", které bylo vedeno jako salon abstraktního umění. V roce 1936 odcestoval do USA, kde byla jeho díla vystavena na výstavě Guggenheimovy sbírky v Charlestonu a v chicagském Arts Clubu. V roce 1937 nacistické úřady prohlásily umělcovo dílo za "degenerované umění". Po návratu ze Států v roce 1938 byl zatčen a po několika měsících emigroval do USA. Během svého pobytu ve Státech se účastnil řady výstav Guggenheimovy sbírky.

Małgorzata Jastrzębska (1975 Lublin)

Diplom získala v roce 2001 na Filozofické fakultě Univerzity Marie Curie-Skłodowské v Lublinu. Geometrické kompozice Jastrzębské vyrůstají ze zkušeností velkých abstrakcionistů dvacátého století. - Roberta a Sonii Delaunayových, Francise Picabii, Františka Kupky nebo Bridget Rileyové. Jejím obrazům dominuje jak pečlivě promyšlená struktura, založená většinou na kruhových formách, tak složitý vztah mezi barvami. Tradiční obraz je pro autorku někdy východiskem pro další fotografické a digitální experimenty; její kaleidoskopické obrazy se vyznačují mimořádnou technickou dokonalostí a pečlivým provedením.

Anna Osiecka (1984, Krakov)

V letech 2008-2017 studovala malbu na Akademii výtvarných umění Jana Matejky v Krakově. Autorka vytváří abstraktní obrazy odkazující na styl op-art a tvorbu hlavního představitele tohoto směru Victora Vasarelyho. Leitmotivem jejích děl jsou spirály a kruhy, vytvářející složité prostorové iluze. Autorčiny kompozice se vyznačují plynulostí tvarů a snahou o vytváření světelných efektů. Navzdory blízkosti k formálním a racionalistickým tendencím op-artu se Osiecké tvůrčí hledání neomezuje pouze na vizuální stránku díla, ale vyznačuje se i symbolickým a duchovním rozměrem.

Aleksandra Kowalczyk (1987 Varšava)

Absolventka Státní střední umělecké školy Wojciecha Gersona ve Varšavě. Studovala na Akademii výtvarných umění ve Varšavě u Leona Tarasiewiczze na Fakultě malby a u Roslawa Szaby na Fakultě mediálního umění a scénografie. V roce 2011 absolvovala Akademii filmového a televizního umění. Věnuje se malbě, grafice a stop-motion animaci. Její tvorba je inspirována estetikou moderní architektury viděnou optikou konstruktivistické tradice. Ve svých abstraktních kompozicích autorka, vycházejíc z analýzy architektonických těles, zkoumá formální a strukturální otázky členění prostoru, intenzity linií, skvrn, harmonie a řádu.

Patrycja Nurkan (1988 Lodž)

Absolventka Fakulty textilu a módy na Akademii výtvarných umění Władysława Strzemińskiego v Lodži. Zabývá se kresbou, malbou a experimentální grafikou. Autorčina abstraktní díla, vytvářená vedle figurálních kompozic, se vyznačují geometrickou čistotou a přesností, jemností a dekorativností. Nurkana zajímá především estetický a impresionistický aspekt uměleckého zkoumání. Motivy, které autor používá, čerpají z typických op-artových řešení; v obrazech, které jsou malovány zpravidla na čtvercových formátech, převažují kruhové a zvlněné formy. Vedle čistě geometrických děl vytváří autor řadu abstrakcí inspirovaných vesmírem (tzv. "kosmické krajiny").

Marcin Jasik (1990 Varšava)

Absolvent Fakulty malířství na Akademii výtvarných umění ve Varšavě. V roce 2022 se stal finalistou mezinárodní soutěže STRABAG Artaward ve Vídni. Ve svých abstraktních obrazech autor operuje s minimálním souborem výtvarných prostředků. Strohý a zároveň poetický kánon forem a barev vzniká jako syntéza intuitivního malířského gesta. Umělec čerpá inspiraci jak z vlastních zkušeností, tak z historie malířství a přepracovává ikonické obrazy či motivy. V Jasikových dílech koexistuje spontánní síla výrazu s vědomým systémem významů a logikou forem, někdy redukováných na elementární, téměř geometrické schéma.

Kurátorský text napsala Dr. Darya Pyshynskaya

historička umění a kritička, absolventka Katolické univerzity v Lublinu (doktorská práce pod vedením Prof. L. Lameńskiego, "Reliéf a prostor geometrické abstrakce. Ke zdrojům tvorby Andrzeje Nowackého"). V letech 2018-2019 absolvovala stáž ve Fotografickém archivu Vatikánských muzeí a spolupracovala na výstavách se Státní galerií umění v Sopotech. Od roku 2019 žije a pracuje v Berlíně.

Kurátory výstavy jsou Jan Světlík a Darya Pyshynskaya

Galerie Gong

Multifunkční aula Gong, Dolní oblast Vítkovice

Ruská 2993, Ostrava Vítkovice

Út – NE 10:00 – 18:00